

ZVOLENSZKY ZSÓFIA

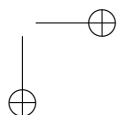
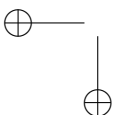
Egy szöveg saját szemmel: Searle és a „Tulajdonnevek”

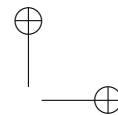
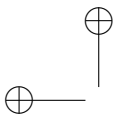
Absztrakt

Manapság egy filozófus javarészt másodlagos irodalmat olvas; a rangos és alapos szekunder irodalmi szaktanulmányok korában is érdemes azonban saját szemmel megvizsgálnunk a 20. századi klasszikus szövegeket. Példa erre John Searle „Proper Names” című, 1958-ban megjelent tanulmánya, amelyet újraolvasva kiderül, hogy Searle javaslata valójában markánsan más, mint a széles körben neki tulajdonított elgondolás, az úgynevezett leírásnyaláb-elmélet.

1. Bevezetés

Erdélyi Ágneszt csak tíz éve ismerem. Azért írom, hogy „csak”, mert örömmel ismertem volna meg már korábban, hallgató koromban is: szívesen jártam volna például a sokak által sokat emlegetett szakszöveg-fordító szemináriumaira. Amikor magam bíbelődtem a legapróbb részletekkel egy-egy 20. századi nyelvfilozófiai klasszikus – Saul Kripke vagy Paul Grice – műveinek fordításakor, és terminológia átültetésén törtem a fejemet, hosszasan vitatkozva a kollégáimmal arról, hogy például „kijelentés” helyett miért jobb „propozíció”-nak hívni a „proposition”-t, nem egyszer eszembe jutott: vajon Erdélyi Ági hogyan vélekedne erről, milyen szempontokat vetne fel a vitában, melyikünknek adna igazat, és melyik fordítási alternatívát választaná? Leggyakoribb vitapartnerem, Bárány Tibor

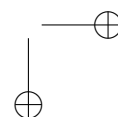
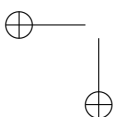

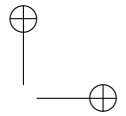
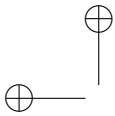

gyakran hivatkozott is arra, hogy szerinte egy adott fordítási döntéssel kapcsolatban mi hangzott el „a tanárnő” szemináriumán.

Bár Erdélyi Ági órájára nem volt alkalmam bejárni, mégis azt gondoltam: a fordítandó szöveg iránti tisztelet, az alapos, aprólékos figyelem összeköt minket. És a fordításoktól függetlenül, amikor tanítottam, tanulmányokat írtam, akkor is közel állt hozzám az általa művelt szövegek központú, egy-egy félmondatot, bekezdést alaposan vizsgáló filozofálásmód. Az analitikus filozófia művelői közt ritka ez a megközelítés; nemegyszer kissé régivágásúnak éreztem magamat és az írásaimat, főleg abban a korban, amikor rangos és alapos szekunder irodalmi tanulmányok – egyebek közt olyan online források, mint a *Stanford Encyclopedia of Philosophy* – egész sora nyújt megbízható áttekintést az egyes filozófiai problémákat övező vitákról. Ilyen áttekintő írások mellett analitikus filozófusként vajon fontos egyáltalán továbbra is eredeti szövegeket olvasnunk, olvastatnunk a hallgatóinkkal? Azt gondolom, igen – még hozzá nagyon. Ennek illusztrálására egy olyan tanulmánnyal kapcsolatos felfedezéseimet foglalom össze, amelyet a szekunder irodalomban sokat emlegetnek, ám ha saját szemmel is megvizsgáljuk a szöveget, kiderül: a szerző állításai alapvetően eltérnek attól, amit széles körben neki tulajdonítanak.

Időben nem is kell nagyon régre visszamennünk: a kérdéses szöveg 1958-ban jelent meg. John Searle „Proper Names” című tanulmányáról van szó. A nyelvfilozófia történetét sokan úgy szokták elmesélni, mintha Saul Kripke Kopernikusz megdöntötte volna Searle ptolemaioszi világméretét. Ha Searle írását jobban megvizsgáljuk, világossá válik, hogy a szerző egyáltalán nem a neki tulajdonított (ptolemaioszi) leírásnyaláb-elméletet vallotta; és az a – részben előfeltevésekre (preszuppozíciókra) épülő – elmélet, amelyet ténylegesen képviselt, továbbfejleszthető oly módon, hogy képes legyen hatékonyan megválaszolni a leíró elmélettel szemben gyakran (többek közt Kripke által) felrött kritikákat. Ráadásul az így kapott elmélet mai, „Kripke utáni” szemmel nézve is érdekes és ígéretes, mi több: számos ponton rokonságot mutat a Kripke által inspirált ún. direkt referencia elmélettel. A jelen tanulmányban pusztán az a célom, hogy megmutassam:

SEARLE [1958] valójában markánsan másféle elméletet fejtett ki, mint amelyet a szekunder irodalomban szokás szerint neki tulajdonítanak.¹

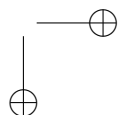
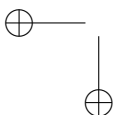
2. A leírásnyaláb-elmélet

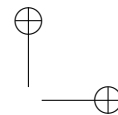
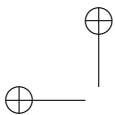
Többféle módja is van annak, hogy egyes személyekről, tárgyakról, földrajzi egységekről – individuumokról – beszéljünk. Használhatunk többek közt tulajdonneveket („Arisztotelész”) vagy határozott leírásokat („Nagy Sándor tanítója”). Sőt, határozott leírások segítségével – a nevek leíró elmélete révén – elegáns elméletet nyerhetünk a tulajdonnevek nyelvben betöltött szerepéről: például arról, hogy az „Arisztotelész” név (i) hogyan járul hozzá az őt tartalmazó összetett kifejezések jelentéséhez, (ii) milyen tényezők határozzák meg, hogy kire referál a név, (iii) miben áll megérteni a nevet önmagában vagy egy mondat kontextusában; vagyis arról, hogy miben rejlik a tulajdonnevek jelentése vagy értelme. A 20. század során a leíró elmélet több formát is öltött, és mindvégig a legfontosabb névelmélet maradt – egészen Saul Kripke 1970-es színrelépéséig.

Searle immár nyelvfilozófiai klasszikusnak számító, „Proper Names” című tanulmányát a következő kérdésfelvetéssel indítja: „Vajon van-e értelmük a tulajdonneveknek?” [SEARLE 1958: 166].² Válaszát a tanulmány végén összegzi: ha a kérdés azt firtatja, hogy „vajon a tulajdonneveket logikai kapcsolat fűzi-e a referenciájukat képező tárgy tulajdonságaihoz, akkor a válasz az, hogy »igen, valamiféle laza kapcsolat van közöttük«” [SEARLE 1958: 173]. Searle ezen a ponton röviden kitér arra is, hogy a logikai kapcsolatot úgynevezett „deskriptív előfeltevések” („presuppositions”) teremtik meg: különféle leírások, amelyek olyan tulajdonságokat adnak meg, amelyek beazonosítják a kérdéses tárgyat mint olyat. A tárgyra egyedülként illenek a leírások; például az „Arisztotelész” név deskriptív előfeltevései közé tartozhat az, hogy „Nagy Sándor tanítója”, „a Metafizika szerzője”, „Platón leghíresebb tanítványa”. Ezek a leírások Arisztotelész egyes tulaj-

¹ A searle-i javaslat továbbfejlesztésével máshol foglalkozom [ZVOLENSZKY 2012; 2014].

² Ahol lehetett, természetesen a már megjelent magyar fordításokat használtam; a többi idézet lefordításában külön köszönöm Bárány Tibor segítségét. A fregei *Sinn* angol megfelelőjét („sense”) „értelem”-nek fordítottam.

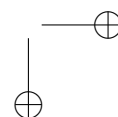
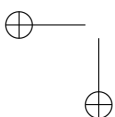

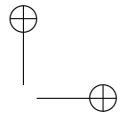
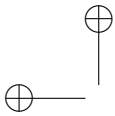
donságait fogalmazzák meg: hogy például ő és csakis ő volt Nagy Sándor tanítója.³ Searle javaslatának azt a részletét, hogy a leírások *előfeltevésekként* jelennek meg, a kommentátorok többnyire figyelmen kívül hagyják. Írásomban amellet érvelek, hogy az előfeltevések momentuma annyira alapvető Searle tanulmányában, hogy jó okunk van a szerző javaslatát *előfeltevése elméletnek* nevezni.

FREGE [1892/1980] szerint a tulajdonneveknek van értelmük; ezeket mai terminológiával *fregei jelentéseknek* is hívhatjuk. A fregei jelentéseket általában a fregei elméletben betöltött szerepükkel szokták jellemezni, például: egy tulajdonnév fregei jelentése (i) megadja, hogy a név hogyan is járul hozzá az őt tartalmazó összetett kifejezések jelentéséhez; (ii) meghatározza, hogy a név kire (vagy mire) referál; (iii) egyben a megértés tárgya (a név kompetens használói annak fregei jelentését ragadják meg). Filozófiai körökben elterjedt nézet, hogy Frege elmélete a tulajdonnevek jelentéséről – azaz a tulajdonnevek leíró jelentéselmélete – elegáns magyarázatot ad mindhárom szerepre, azonban ennek komoly ára van: más területen végzetes problémákba ütközik, amelyeket a toldozott-foltozott változat, a leírásnyaláb-elmélet sem képes megoldani. Így aztán az utóbbi elmélet, amelyet elsősorban Searle-nek tulajdonítanak, általában úgy jelenik meg az irodalomban, mint egyfajta felvezetés Saul Kripke tulajdonnevekről szóló alternatív elemzéséhez. Ebben a szakaszban felvázolom a fregei elméletet és a Searle-nek tulajdonított leírásnyaláb-utódelméletet.

A Frege (és Russell) nevével fémjelzett leíró jelentéselmélet a tulajdonnevekről (röviden: *leíró elmélet*) kimondja: minden egyes tulajdonnév jelentését egy vele társított határozott leírás adja meg. Például az „Arisztotelész” név jelentését megadhatja az a leírás, hogy „Nagy Sándor tanítója”. Ki is az, aki a leírást a névhez társítja – a nyelvi közösség, vagy egyedi beszélők? A fregei elmélet az utóbbi álláspontot képviseli: minden egyes beszélő, aki kompetens használója az „Arisztotelész” névnek, a kérdéses jelentésadó leírást társítja vele. És vajon miben áll ez a társítás? Többféleképpen is meghatározhatjuk, az egyszerűség kedvéért kövessük Kripke javaslatát: egy beszélő akkor társít egy határozott leírást egy tulajdonnévhez, ha meggyőződése, hogy a leírás egyetlen individuumra illik: a név viselőjé-

³ Természetesen Arisztotelész egyik-másik tulajdonsága másokra is illik, például az, hogy filozófus volt; ennek megfelelően az e tulajdonságot kifejező leírás, az „egy filozófus” nem *határozott* leírás.

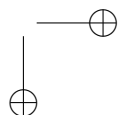
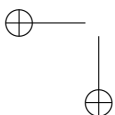

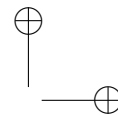
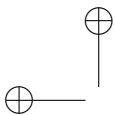
re.⁴ A leíró elmélet szerint az „Arisztotelész” név megértésének feltétele, hogy a beszélő a „Nagy Sándor tanítója” határozott leírást társítsa a névhez; a név ennek a határozott leírásnak a jelentésével járul hozzá az őt tartalmazó mondatok jelentéséhez; a név viselője nem más, mint az az individuum, akire a határozott leírás illik. Dióhéjban: a név szinonim a vele társított határozott leírással.

A leíró elmélettel szemben számos probléma merül fel, az egyiket már maga Frege is említi: előfordul, hogy két beszélő más és más leírást társít egy tulajdonnévhez, például az egyik úgy gondol Arisztotelészre, mint Nagy Sándor tanítója, míg a másik úgy, hogy Platón leghíresebb tanítványa. A leíró elmélet szerint az „Arisztotelész” név ekkor a nyelven belül többértelmű, értelme beszélőről beszélőre ingadozást mutat. Hívjuk ezt az *ingadozás problémájának*. Frege nem oldja fel ezt a problémát: „Az értelem ezen ingadozásai elviselhetők mindaddig, amíg a jelöllet ugyanaz marad, egy bizonyító tudományban azonban ezeket el kell kerülni, egy tökéletes nyelvben pedig nem szabad előfordulniok” [FREGE 1892/1980: 120, 2. j.]. Vagyis Frege szerint a hétköznapi párbeszédekben előforduló nevek értelme beszélőről beszélőre igenis ingadozik. Mit tegyünk, ha (hétköznapi intuíciónknak megfelelően) mégsem szeretnénk, hogy az „Arisztotelész” név kétértelmű legyen?

A leíró elmélet következő módosítása látszólag orvosolja az ingadozás problémáját: egy tulajdonnév jelentését nem egyetlen határozott leírás adja meg, hanem egy leírásnyaláb. Nevezzük ezt a – széles körben Searle-nek tulajdonított – nézetet leírásnyaláb-elméletnek, röviden *nyalábelméletnek*. A nyalábelmélet öt tézis egyesítéséből áll össze. Először: a nyaláb nem csupán határozott leírásokból áll; például az „Arisztotelész” névhez társított nyaláb olyan elemeket is tartalmazhat, amelyek Arisztotelészen kívül másra is illenek: filozófus, Sztageirában született. Másodsor: a nyaláb több beszélő társított leírásának együttese. Harmadsor: az „Arisztotelész” név az őt tartalmazó összetett kifejezések jelentéséhez a leírásnyaláb (vagy annak egyes elemei) által hordozott jelentéssel járul hozzá. Negyedsor: ahhoz, hogy egy beszélő sikerrel használja és megértse az „Arisztotelész” nevet, elég, ha egyetlen olyan leírást társít a névhez, amely a nyalábban szerepel, és ez a

⁴ Amikor Kripke a leírásokra építő elméletek (így például a leíró elmélet) általános jellemzőit pontokba foglalja, az (1) és a (2) tételben fogalmazza meg ezt a javaslatát [KRIPKE 1980/2007: 45, 53].

leírás Arisztotelészre és csakis rá illik, illetve a nyalábbeli leírások olyan kombinációját társítja a névhez, amelyek többsége (vagy súlyozott többsége) Arisztotelészre és csakis rá illik.⁵ Ötödször: ahhoz, hogy valaki az „Arisztotelész” név viselőjének számíton, elég, ha a nyalábban szereplő leírások többsége (vagy súlyozott többsége) illik rá; a nyalábelmélet megengedi, hogy valamennyi hiba csúszsék a nyaládba (például ha rájövünk, hogy Arisztotelész mégsem Sztageirában született, nem okoz gondot e leírás jelenléte a nyalábban); mindaddig, amíg a leírások (súlyozott) többsége egy bizonyos individuumra illik, ő a név viselője.

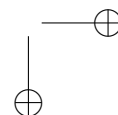
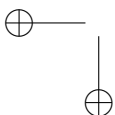
MICHAEL DEVITT és KIM STERELNY [1999] könyvét (*Language and Reality*), valamint PETER LUDLOW [2007] *Stanford Encyclopedia of Philosophy* szócikkét („Descriptions”) egyaránt meghatározó nyelvfilozófiai referenciapontként és oktatási anyagként tartják számon. Az alábbi idézetekből kitűnik, hogy mindkét forrás a nyalábelmélet képviselőjeként állítja be Searle-t:⁶

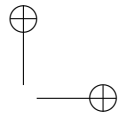
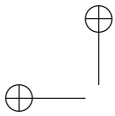
... Peter Strawson és John Searle voltak a [„nyaláb”- vagy modern] elmélet legmeghatározóbb képviselői. Amíg a klasszikus elmélet szoros köteléket feltételez a név és egyetlen leírás közt, a modern elmélet immár laza kötelékekkel számol a név és számos leírás közt. *Ez a leírásnyaláb kifejezi a név értelmét, és meghatározza annak referenciáját [...].* [DEVITT – STERELNY 1999: 50, kiemelés tőlem – Z. Zs.]

Vegyük szemügyre például a „Szókratész” nevet. Valóban része volna e név jelentésének, hogy viselője kiitta a bürökpoharat, Platon tanítója volt, és véghezvitte mindazokat a tetteket, amelyeket a fi-

⁵ DEVITT és STERELNY [1999: 50] a negyedik kritérium egy gyengébb változatát is ismerteti: ahhoz, hogy egy beszélő megértse az „Arisztotelész” nevet, elég, ha *valamilyen* határozott leírást társít a névhez, amely egyedileg beazonosítja a tárgyat; nem szükséges, hogy ez a leírás szerepeljen a névhez tartozó nyalábban, lehet akár olyan is, hogy „az, akire János referált, amikor az imént az »Arisztotelész« nevet használta”. E gyengébb változat szerint a leírásnyaláb a nyelvi közösség egészének szintjén adja meg a tulajdonnév jelentését, az egyedi beszélők megértésében nem játszik szerepet. Sok bizonyíték szól amellett, hogy STRAWSON [1959: 181–183] a nyalábelméletnek egy ilyen változatát képviselte. A jelen tanulmány megfontolásai a negyedik tétel mindkét variánsára érvényesek.

⁶ Searle-t a leírásnyaláb-elmélet képviselőjének állítja be CUMMING [2013] is a szintén a *Stanford Encyclopedia of Philosophy* számára írott szócikke 2.3. fejezetében.

lozófiatörténeti tanulmányaink során hallottunk róla? Searle javaslata: nem szükséges, hogy a név *jelentését* egy olyan leíráshoz társítsuk, amely az *összes* ilyen elemet tartalmazza – elég lehet az is, hogy a legtöbb elem illik Szókratészre, vagy hogy közülük egy megfelelően súlyozott nyáláb illik rá. [LUDLOW 2007: Section 8, az első kiemelés tőlem, a második az eredetiben – Z. Zs.]

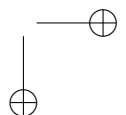
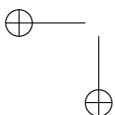
Ahogy a kiemelt részek is mutatják: e szerzők szerint Searle elkötelezi magát az imént felvázolt nyálábelmélet mellett, vagyis a mellett, hogy a tulajdonnévhez társított leírásnyáláb a tulajdonnév *jelentését* vagy *értelmét* adja meg.

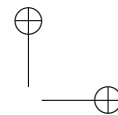
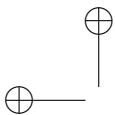
Valójában mit is javasolt Searle, és elmélete mennyiben tér el a széles körben neki tulajdonított nézettől? Ha jobban megvizsgáljuk SEARLE [1958] írását, kiderül, hogy a szerző a leírásnyáláboknak igencsak más szerepet szánt, mint a leírásnyáláb-elmélet.

3. Searle előfeltevése elmélete

Ahhoz, hogy Searle tényleges elméletét átlássuk, először észre kell vennünk, hogy a szerző különbséget tesz a tulajdonnevek *különleges használatai* és hétköznapi használatai között; az utóbbiakat *referáló használatoknak* nevezi:

bár a tulajdonnevek normál esetben nem állítanak vagy kötnek ki semmilyen tulajdonságot, *referáló használataik* mégiscsak *előfeltételezik*, hogy a referenciájukat képező tárgy bizonyos tulajdonságokkal bír [...] Na már most én amellet érvelek, hogy az „Ő Arisztotelész” deskriptív ereje abban rejlik, hogy azt *állítja* [assert], hogy ezen állítások [statements] közül megfelelő számú (nincs meghatározva, hogy pontosan mennyi) állítás igaz a tárgyra. Tehát az „Arisztotelész” név *referáló használatai előfeltételezik* egy olyan tárgy létezését, amelyre az állítások közül megfelelő számú (nincs meghatározva, hogy pontosan mennyi) állítás igaz. *A tulajdonnevek referáló használatata abban áll, hogy előfeltételezzük, hogy az egy bizonyos do-*

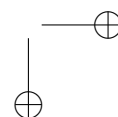
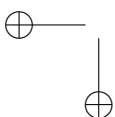

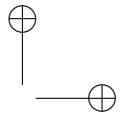
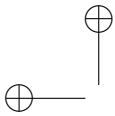
logra (és csakis őra) vonatkozó deskriptív állítások igazak, azonban hétköznapi, általános esetekben nem állítjuk ezeket az állításokat, még csak nem is jelezzük, hogy közülük pontosan melyiket előfeltételeztük. [SEARLE 1958: 170–171, kiemelés tőlem – Z. Zs.]

Searle mondandója teljesen világos: az „Arisztotelész” név referáló használatai előfeltételezik – anélkül, hogy állítanak –, hogy a név viselőjére a társított leírásnyaláb elemei közül kellő számú ráillik. (Fontos, hogy a kellő számú leírás együttesen beazonosítsa Arisztotelészt, csakis őrá legyen igaz.) A különleges esetekben (Searle az idézetben az „Ő Arisztotelész” mondatot említi), állító használat esetén a beszélő azt *állítja* (és nem pusztán előfeltételezi), hogy a nyaláb leírásai közül kellő számú ráillik az „Arisztotelész” név viselőjére. Searle kétféle különleges esetet említ: egyrészt az *azonosságállításokat* (például „Ő Arisztotelész”, „Tullius Cicero volt”, „A Csomolungma az a Mount Everest”, „A Heszperosz az a Phószphorosz”, „Az Alkonycsillag az a Hajnalcsillag”), másrészt pedig az *egyedi egzisztenciaállításokat*, például „Arisztotelész nem is létezett”, amely Searle szerint „azt állítja, hogy az »Arisztotelész« név referáló használataival járó konvencionális előfeltevések, deskriptív állítások kellő számban hamisak” [SEARLE 1958: 173].⁷

Összefoglalva Searle előfeltevése elméletét: a különleges használatokkor a leírásnyaláb része annak, amit a beszélő a mondattal állít, a referáló használatokkor azonban nem. Vagyis a különleges használatokkor – azonosságállítások, egyedi egzisztenciaállítások – kézenfekvő úgy értelmeznünk Searle-t, hogy a leírásnyaláb szerepéhez jut az állítások *jelentésében*. Azonban a hétköznapi, referáló használatoknál, azt gondolhatjuk, nincs szó erről. Miért is? Searle szerint az „Arisztote-

⁷ A különleges esetek közé sorolhatnánk még a függő beszéd egyes eseteit is, például „Jancsi úgy gondolja, hogy Tullius Cicero volt”; SEARLE [1958; 1969/2009] nem említi ezeket. Zárójelben érdemes megemlítenünk, hogy a referáló használatok skálája jóval szélesebb, mint DONNELLAN [1966] úgynevezett referenciális használatának köre; a két címkét érdemes tehát elkülönítenünk. Egyrészt Donnellan a *határozott leírások* referenciális és attributív használatait különbözteti meg, azonban a határozott leírásokon kívül más kifejezéseknek is lehetnek referáló használataik (például a tulajdonneveknek); másrészt Donnellan által referenciálisan és attributívan használt határozott leírásokra adott példák (például két különféle használatban kimondva: „Smith gyilkosa örült” vagy: „A pasas, aki meggyilkolta Smith-t, örült”) *mindegyike* a searle-i értelemben referáló használatnak számít.

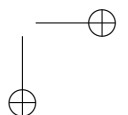
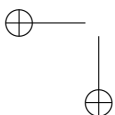
lész szakállt viselt” állítás előfeltételezi, hogy az „Arisztotelész” névhez társított nyaláb súlyozott többsége ráillik egy személyre, és a beszélő erről a személyről állítja, hogy szakállt viselt. Vagyis a leírásnyaláb a név referenciájának kiválasztásában kap szerepet, és ebben ki is merül az állítás jelentésére kifejtett hatása. Ezek alapján kézenfekvő azt gondolnunk, hogy amennyiben két azonos referenciájú névhez más és más leírásnyalábot társít a nyelvi közösség – ilyen lehet például a „Tullius”–„Cicero” és a (Vénusz bolygót jelölő) „Heszperosz”–„Phószphorosz” névpár –, akkor az előfeltevések szintjén (1a) és (1b), valamint (2a) és (2b) eltér egymástól, miközben az állítások szintjén megegyeznek:

- (1) a. Cicero szónok volt.
b. Tullius szónok volt.
- (2) a. Heszperosz a Nap körül kering.
b. Fószphorosz a Nap körül kering.

(1a) és (2b) kimondásával ugyanarról a személyről állítjuk, hogy szónok volt; (2a) és (2b) kimondásával pedig a Vénusz bolygóról állítjuk, hogy a Nap körül kering.⁸ Az imént felvázolt kép szerint a referáló használatban elhangzó tulajdonneveknél a velük társított leírásnyalábok az őket tartalmazó állítások jelentésén kívül maradnak. A 2. szakaszban felvázolt leírásnyaláb-elmélet szerint a leírásnyalábok (többek közt) a nevet tartalmazó állítások jelentéséhez is hozzájárulnak. Vagyis Searle a nyalábelméletet a ritka, különleges használatokkal összefüggésben tartotta csak érvényesnek; a jóval általánosabb esetekben, a referáló használatoknál nem.

Vajon hogyan határozhatjuk meg, milyen szerepet játszanak a leírások a hétköznapi esetekben? E kérdés vonatkozásában érdemes megvizsgálnunk Kripke Searle-kritikáját, amely egyben arra is rávilágít, honnan erednek a SEARLE [1958] elemzésével foglalkozó tanulmányok félreértései.

⁸ Másol részletesen kifejtem, hogy ugyan Searle nem kötelezte el magát expliciten az előfeltevések ilyen értelmezése mellett, de számos előnnyel jár, ha az elméletét így fejlesztjük tovább [ZVOLENSZKY 2012; 2014].

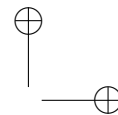
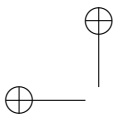
4. Kripke Searle-kritikája

A 2. szakasz elején láttuk: SEARLE [1958] szerint a deskriptív előfeltevések révén laza logikai kapcsolat áll fenn tulajdonnevek és az általuk jelölt határozott leírásoknak megfelelő tárgyak között. A jelen írásban ezt az összegzést bontottam ki, hogy megmutassam: Searle előfeltevése elmélete radikálisan más, mint a leírásnyaláb-elmélet, amelyet DEVITT és STERELNY [1999] és LUDLOW [2007] a szerzőnek tulajdonít. Ezek a filozófusok az összegzésben szereplő „laza” aspektusra koncentráltak, arra, hogy nem egyetlen leírás adja meg egy név jelentését, hanem egy leírásnyaláb. Azonban figyelmen kívül hagyták az előfeltevése aspektust, amelyet tanulmányomban kiemeltem. Vajon ez a részlet miért merült feledésbe?

KRIPKE [1980/2007] a rá jellemző körültekintéssel járt el, amikor Searle javaslatát tárgyalta, s jobban figyelt az elmélet részleteire, mint Devitt, Sterelny és Ludlow: Kripke azt javasolta, hogy különböztessük meg a *jelentéselméleteket* a referencia meghatározásáról szóló elméletektől (röviden: *referenciaelméletektől*), és a többi filozófussal ellentétben nem feltételezte, hogy Searle a leírásnyaláb-jentéselméletet képviselte volna [KRIPKE 1980/2007: 17–19, 38–42].

Vegyük észre: a 2. szakaszban a nyalábelméletet mint jelentéselméletet fogalmaztuk meg, amelyben a leírásnyaláboknak (legalább) háromrétű szerep jut: (i) megadják, hogy a tulajdonnevek hogyan is járulnak hozzá az őket tartalmazó összetett kifejezések jelentéséhez; (ii) meghatározzák, hogy a nevek kire (vagy mire) referálnak; (iii) megadják azt is, hogy miben áll a nevek (és az őket tartalmazó összetett kifejezések) megértése. A leírásnyaláb-referenciaelmélet kizárólag a (ii) szerepköréről szól. Vagyis a leírásnyaláb-jentéselmélet magában foglalja a leírásnyaláb-referenciaelméletet.

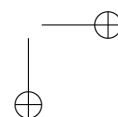
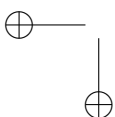
Kripke Searle álláspontját a következőképpen vezette fel: a leírásnyalábokról szóló „elképzelés szerint, melynek *locus classicus*a Searle tanulmánya a tulajdonnevekről, a *név referenciáját* nem egyetlen leírás, hanem leírások nyalábjai vagy családjai határozzák meg” [KRIPKE 1980/2007: 17, kiemelés tőlem – Z. Zs.]. Vagyis Kripke itt konzervatív módon úgy értelmezte Searle-t, mint aki a leírásnyaláb-referenciaelmélettel állt elő. A továbbiakban viszont több ponton is megjegyezte, hogy a referenciaelméletek hatásköre igen korlátozott: nem adnak iránymutatást azzal kapcsolatban, hogy a tulajdonneveket tartalmazó mondatokat hogyan *ele-*

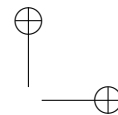
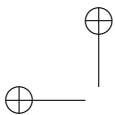

mezzük. Amennyiben a leírásnyalábok segítségével tulajdonneveket tartalmazó mondatokat szeretnénk elemezni, beleértve az olyanokat is, hogy „Arisztotelész soha nem létezett”, akkor olyan elméletre van szükségünk, amely a tulajdonnevek *jelentéséről* szól, állítja a szerző [KRIPKE 1980/2007: 18–19, 40]. Ezek alapján Kripke hallgatósága és olvasói valószínűleg azt a következtetést vonták le, hogy Searle a leírásnyalábokra az ambiciózusabb *jelentéselmélet* keretei közt hivatkozik. Elvégre Searle kimondta, hogy az „Arisztotelész soha nem létezett” mondat „azt állítja, hogy az »Arisztotelész« név referáló használatával járó konvencionális előfeltevések, deskriptív állítások kellő számban hamisak” [SEARLE 1958, 173]. A sugallt következtetés azonban figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy Searle az egyedi egzisztenciaállításokat különlegesnek tartotta, a hétköznapi esetekben pedig egészen más, korlátozottabb szerepet szánt a leírásnyaláboknak.

Általánosabban: önmagában azzal, hogy Searle álláspontját jellemezve csak két lehetőséget veszünk számításba – vagy jelentéselmélet, vagy referenciaelmélet –, máris figyelmen kívül hagyjuk a searle-i javaslat két fontos részletét: egyrészt azt, hogy a szerző elkülöníti a különleges és a hétköznapi eseteket, másrészt pedig azt, hogy az utóbbiak elemzéséhez az előfeltevés fogalmát hívja segítségül. A hétköznapi esetekre a két lehetőség egyike sem illik igazán: az „Arisztotelész” névhez társított leírásnyaláb semmiképpen sem adja meg az „Arisztotelész” név jelentését (mármint annak tekintetében, amit a jelentésen általában érteni szoktunk); a nyaláb szerepe azonban bizonyosan több annál, mint hogy meghatározza az „Arisztotelész” név referenciáját. Feltehetően amiatt, hogy a nyelvfilozófiai köztudat és a névelméleteket tárgyaló áttekintő írások döntően Kripke tolmácsolására, taxonómiájára támaszkodtak, Searle nézetét a kripkei címkék szerint fogalmazták meg: vagy a leírásnyaláb-jelentéselméletet, vagy a -referenciaelméletet tulajdonítva neki.

A hétköznapi esetekben a leírásnyaláb igencsak korlátozott szerepet játszik; Searle javaslatának egy plauzibilis, ígéretes és a „Proper Names” állításaival összhangban álló továbbfejlesztése tagadja, hogy az „Arisztotelész” névhez tartozó nyalábban szereplő leírások részei volnának egy olyan megnyilatkozás igazságfeltételeinek, hogy „Arisztotelész szakállt viselt”; ehelyett az igazságfeltételek pusztán a tárgytól függenek, vagyis a személytől, Arisztotelésztől [ZVOLENSZKY 2012; 2014]. Ez a searleianus elmélet igencsak hasonlít a – Kripke leíró elméleteket célzó

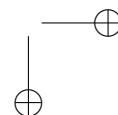
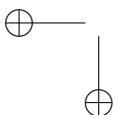
kritikái által inspirált – direkt referencia elmélethez [KAPLAN 1977/1989], amely szerint egy tulajdonnév pusztán a referenciájával járul hozzá a kifejezett propozícióhoz, vagyis a megnyilatkozás igazságfeltételeihez. Mindez a szekunder irodalmakat olvasva nem derülne ki; csak akkor, ha Searle sokat emlegetett szövegét saját szemmel is végigolvassuk.⁹

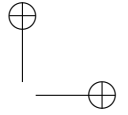
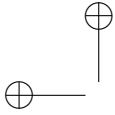
ELTE BTK Filozófia Intézet, Logika Tanszék
zvolenszky@elte.hu

Irodalom

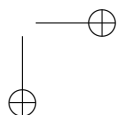
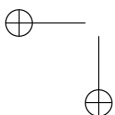
- COPI, IRVING M. – GOULD, JAMES A. (szerk.) (1964/1985). *Kortárs tanulmányok a logikaelmélet kérdéseiről*. Ford. BÁNKI DEZSŐ, DAJKA BALÁZS, FARAGÓ SZABÓ ISTVÁN, G. HAVAS KATALIN, HÁRSING LÁSZLÓ, MÁTÉ ANDRÁS, SOLT KORNÉL ÉS URBÁN LÁSZLÓ. Budapest, Gondolat.
- CUMMING, SAM (2013). Names. In EDWARD N. ZALTA (szerk.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 Edition). URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/names/>.
- DEVITT, MICHAEL – STERELNY, KIM (1999). *Language and Reality: An Introduction to the Philosophy of Language*. Cambridge, MA, MIT.
- DONNELLAN, KEITH (1966). Reference and Definite Descriptions. *Philosophical Review*, 77. 281–304.
- FREGE, GOTTLÖB (1892/1980). Jelentés és jelölet. Ford. MÁTÉ ANDRÁS. In *Logika, szemantika, matematika*. RUZSA IMRE (szerk.), Budapest, Gondolat. 159–190.
- KAPLAN, DAVID (1977/1989). Demonstratives. In ALMOG, J. – PERRY, J. – WETTSTEIN, H. (szerk.), *Themes from Kaplan*. New York, Oxford University Press, 1989. 481–563.
- KRIPKE, SAUL (1980/2007). *Megnevezés és szükségszerűség*. Ford. BÁRÁNY TIBOR. ZVOLENSZKY ZSÓFIA (szerk.), Budapest, Akadémiai Kiadó.

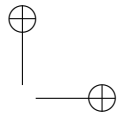
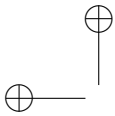
⁹ Az elmúlt évek során sok fontos visszajelzést kaptam e témával kapcsolatban, hosszan sorolhatnám, ki mindenkitől; éleslátó megjegyzéseikért külön köszönettel tartozom Ray Buchanannek, Bárány Tibornak, Forrai Gábornak, Kelemen Jánosnak, John Searle-nek [2012] és Szabó Gendler Zoltánnak. A kutatást támogatta: az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja és az OTKA K-19648 sz. Integrált Érvelés Tanulmányok pályázata.

- LUDLOW, PETER (2007). Descriptions. In EDWARD N. ZALTA (szerk.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2011 Edition). URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win11/entries/descriptions>.
- SEARLE, JOHN R. (1958). Proper Names. *Mind*, 67. 166–173.
- SEARLE, JOHN R. (1969/2009). *Beszédaktusok*. Ford. BÁRÁNY TIBOR. Budapest, Gondolat Kiadó.
- SEARLE, JOHN R. (2012). Reply to Commentators. *Organon F*, 2012/19, Supplementary Issue 2, JURAJ HVORECKÝ AND PETR KOT'ÁTKO (szerk.), 199–225.
- STRAWSON, PETER F. (1950). On Referring. *Mind*, 59. 320–344. [Magyar fordítás: COPI – GOULD 1964/1985, (fordító megjelölése nélkül), 167–206.]
- STRAWSON, PETER F. (1959). *Individuals*. New York, NY, Routledge.
- ZVOLENSZKY ZSÓFIA (2012). Searle on Analyticity, Necessity, and Proper Names. *Organon F*, 2012/19, Supplementary Issue 2, JURAJ HVORECKÝ AND PETR KOT'ÁTKO (szerk.), 109–136.
- ZVOLENSZKY ZSÓFIA (2014). Egy filozófiai mítosz John Searle névelméletéről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XXVI. KELEMEN JÁNOS (szerk.), Budapest, Akadémiai Kiadó. Megj. alatt.

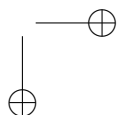
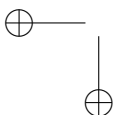
A MEGÉRTÉS MINT HIVATÁS

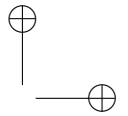
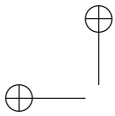
Köszöntő kötet Erdélyi Ágnes 70. születésnapjára

Szerkesztette

Bárány Tibor, Gáspár Zsuzsa, Margócsy István, Reich Orsolya, Vér Ádám

L'Harmattan
Budapest, 2014

© L'Harmattan Kiadó, 2014

© Szerkesztők és szerzők, 2014

L'Harmattan France
7, rue de l'École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T. / F.: 011.817.13.88

ISBN: 978-963-236-798-9

A kiadásért felel Gyenes Ádám.

A sorozat kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
Telefon: 267-59-79
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

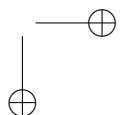
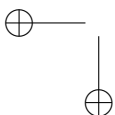
Párbeszéd Könyvesbolt
1085, Horánszky utca 20.
www.konyveslap.hu

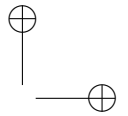
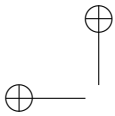
Kötet- és borítóterv: Széplaki Gyöngyi.

Technikai szerkesztés, nyomdai előkészítés: Kálmán László.

Korrektúra: Bárány Tibor, Markovich Réka, Mátyási Róbert, Vér Ádám.

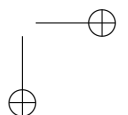
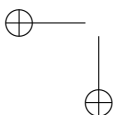
A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető Kecskeméthy Péter.

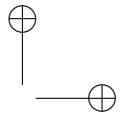
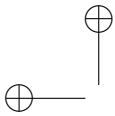

TARTALOM

Előszó	9
Magánjelleg	
Várad Szabolcs: Köszöntő helyett magánjelleg	13
Pór Péter: Tanúságtétel és főhajtás	15
Vajda Mihály: Rémes közjáték	24
Dalos György: Téli este	30
Megértés és magyarázat	
Kelemen János: Történelemfilozófiai elmélkedések Erdélyi Ágnes hetvenedik születésnapján	33
Laurent Stern: A történelmi esemény két otthona	41
Boros Gábor: Történelem és élet	49
Vonnák Diána: „Megjelenített dokumentumok”. Hermeneutika és a sűrű leírás fogalma Geertz elméleti írásaiban	65
Max Weber	
Orthmayr Imre: Max Weber a hatalom és uralom fogalmáról	83
Kapelner Zsolt: John Searle, Max Weber és a társadalom ontológiája	102
Wessely Anna: Családban marad	117
Politikafilozófia, jog	
Ludassy Mária: Price és Paine között	131

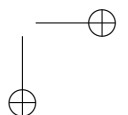
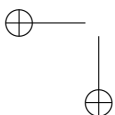
Madarász Aladár: Hogyan született a vállalkozó?	139
Szántó Veronika: Margaret Cavendish hierarchikus vitalizmusa	155
Sajó András: A szabadság és versenytársai	174
Reich Orsolya: Dohányzás és paternalizmus	189
Uitz Renáta: Az összehasonlító alkotmányjog esete az Alaptörvénnyel	203

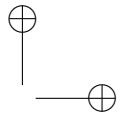
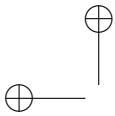
Társadalom

Hetényi Zsuzsa: Pillantások a Paradicsomba – a pornográfia definiálhatatlanságáról	221
Léderer Pál: Rabszolga-e tényleg minden emberkereskedő-elrabolta, félholt-ra vert, prostitúcióba kényszerített áldozat?	237
Kurdi Benedek: Egyetértésen alapulnak-e a sztereotípiák?	255
Szigeti András: A megbocsátás mint érzelem	276

Történelem

Vér Ádám: Az újasszír birodalmi adminisztráció rekonstrukciójának lehetőségei	295
Földi Zsombor: Samas-házir: Egy dél-babilóniai hivatalnok archívumának rekonstrukciós lehetőségei	311
Vér Márton Gergő: A pusztából a kancelláriába, avagy hogyan lettek az ujgurok steppei nomádokból a Mongol Birodalom tanítói és szürke eminenciásai	327
Bagi Zoltán Péter: A brandenburgi csapatok szerepvállalása az 1691. évi magyarországi hadjáratban a cöllni szerződés tükrében	345
Paksa Rudolf: Szélsőjobboldal és antiszemitizmus	364
Masát Ádám: A berlini fal áldozatai	378
Ignác Ádám: „Mondd meg, mit szeretsz!” A kádári Magyarország első slágerlistái (1966–1968)	394
Gaál Xénia: A mai Kalinyingrád Kelet és Nyugat között. A Klaipėda–Kalinyingrád–Gdańsk tengely: Identitás és művészeti élet, avagy a balti makrorégió Európa és Oroszország határán	415

Nyelvészet, nyelvfilozófia

- Kálmán László – Kertész Zsuzsa: A nagy orosz palatalizációs rejtély 431
Molnár Cecília Sarolta: *Abol* a nyelv talán változik 450
Zvolenszky Zsófia: Egy szöveg saját szemmel: Searle és a „Tulajdonnevek” . 466
Kiss Angelika: Maximálisan releváns-e, aki udvarias? 479
Bárány Tibor: A társalgási irónia három modellje 493
Markovich Réka: Hatályos igazságok, érvényes hamisságok 510

Metafizika, ismeretelmélet

- Kovács Dávid Márk: Brueckner és Buford a gondolkodó állatok episztemo-
lógiájáról 527
Mátyási Róbert: Egy érv a mereológiai eliminativizmus ellen 537

Líráról, prózáról

- Margócsy István: Petri és/vagy Tandori 555
Bojtár Endre: Horatius noster hungaricus 567
Dalos Rimma: Olvassunk Ulickáját! 576

Az én Istenem

- Stefan Heym: *Ahasvérus* – részlet (Makai Tóth Mária fordítása) 585
Bendl Vera: Jeruzsálem 589
Győri László: Az én Istenem 602

Erdélyi Ágnes művei 605

Tabula gratulatoria 611

